

Beata Rogowska

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

EKONOMIA SPOŁECZNA A WSPÓŁCZESNA HETERODOKSJA

*Czy neoklasyczny ekonomista może stać się ekonomistą społecznym?
(...) „Tak, gdy opuści swą metodologiczną duszę”¹.*

1. Dualizm ekonomii

Na przełomie XX i XXI w. szczególnie widoczny stał się podział na dwa wykluczające się podejścia, inaczej paradygmaty, subdyscypliny, bieguny: ekonomię „głównego nurtu” GN i „heterodoksję”². Taki podział wciąż budzi kontrowersje w zakresie oznaczania pojęć. Przykładowo M. Ratajczak widzi istotne różnice w postrzeganiu i definiowaniu GN a „ortodoksji”, a także w relacji „heterodoksja” i „ekonomia alternatywna”³. Według J. Godłów-Legiędź termin GN pojmowany „jest niejednoznacznie: jako synonim «ekonomii ortodoksyjnej» albo nieco szerzej”⁴. Przykładowo ortodoksję definiuje się jako „ekonomię opartą na panującym w danym okresie paradygmacie”. Współczesna ekonomia jest zdominowana przez perspektywę neoklasyczną, choć definiowanie tej ekonomii jako jedyne paradygmatu bywa uznawane za kontrowersyjne (D. Colander).

¹ I. Rima, *Can Neoclassical Economics be Social Economics?* „Forum for Social Economics” 1996, Vol. 26, s. 5-13.

² Po jednej stronie wyodrębnia się GN; ekonomię: ortodoksyjną, neoklasyczną, tradycyjną, standardową, konwencjonalną z rygoryzmem w wypełnianiu przyjętych założeń, a po drugiej – jej wymiar niestandardowy, opozycyjny wobec GN. Istotne jest, że wszystkie podziały dotyczące poszczególnych szkół, kierunków i nurtów dualistycznej ekonomii mają charakter wysoce umowny (nie ma precyzyjnych kryteriów w określaniu ekonomistów jako heterodoksyjnych, nie ma precyzyjnej linii demarkacyjnej pomiędzy ortodoksją a heterodoksją, np. ekonomia ewolucyjna sytuowana jest częściowo w heterodoksji i w ramach GN. J. Godłów-Legiędź, *Współczesna ekonomia. Ku nowemu paradygmatowi?* Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 185; D. Colander, R.P.F. Holt, J.B. Rosser, *The Changing Face of Mainstream Economics*, „Review of Political Economy” 2004, No. 16 (4), s. 485-499.

³ Umiejscawia on ortodoksję w charakterze ciągu szkół od ekonomii klasycznej, poprzez szkołę neoklasyczną, aż do współczesnych kontynuatorów tej tradycji (K. Piech zalicza także neoliberalizm). GN według M. Ratajczaka rozpoczyna się od narodzin ekonomii neoklasycznej. M. Ratajczak, *Współczesne teorie ekonomiczne*, AE, Poznań 2007, s. 1-7; K. Piech, *Metodologiczne aspekty polityki gospodarczej*, „Polityka gospodarcza” 2000, nr 3, s. 73-92.

⁴ J. Godłów-Legiędź, op. cit., s. 185-186.

Dla potrzeb artykułu przyjmuje się, że wiodący dla GN paradygmat to tradycyjny neoklasyczny trzon (mikroekonomia skupiona wokół teorii równowagi ogólnej), który określa metodologiczny profil badań naukowych. Nurty ugruntowane na tym podłożu metodologicznym przeważają w podręcznikach na uniwersytetach całego świata⁵.

Celem artykułu jest określenie roli i znaczenia ekonomii społecznej (ES) w nurcie współczesnej heterodoksji (dynamicznej, silnie złożonej, wewnętrznie zróżnicowanej) wobec zmian w obszarze nauki ekonomii. Przyjmuje się, że ES jako dziedzina heterogoniczna, o profilu społecznym może odegrać znaczącą rolę dla przemian w obrębie heterodoksji, w tym także dla dalszego rozwoju nauki ekonomii.

2. Współczesna heterodoksja

Heterodoksja to przede wszystkim „ujawniony brak legitymacji” (H. Landreth)⁶. Są to inaczej „szkoły w ekonomii, które odżegnują się od obowiązującego paradygmatu”. Cechuje ją odmienny przedmiot badań oraz akcentowanie innych aspektów badanych zjawisk. Ekonomiści heterodoksyjni próbują wyjaśnić to, co GN uznaje za dane, dlatego analizują czynniki powodujące rozwój instytucji społecznych, politycznych, gospodarczych oraz ujmują gospodarkę w kontekście przemian historycznych. Ekonomia dopiero teraz zaczyna dostrzegać taką potrzebę. Przez „współczesną heterodoksję” natomiast należy rozumieć jej wizerunek stopniowo kształtowany od lat 70. i 80. XX w.⁷. Obecnie traktowana

⁵ Obecnie należy zwracać uwagę na zmiany w dualistycznej ekonomii. D. Colander podkreśla potrzebę pojmowania GN znacznie szerzej – jako systemu dynamicznego i złożonego, a nie ograniczonego wyłącznie do neoklasycznej ortodoksji (eklektycznego). Zmiany na rubieżach GN przenikają do praktyki i dydaktyki powoli. Przyjmując za zasadne stwierdzenie, że na krańcach ekonomii trwa innowacyjna praca, według P. Wojtyny widoczny staje się problem katerycznego ustalenia, której części bardziej te przemiany dotyczą – GN czy heterodoksji np. ekonomia eksperymentalna? Analiza będzie dotyczyć przede wszystkim dorobku metodologicznego ekonomii anglo-amerykańskiej (dominacja). Widocznym przykładem jest zasada publikacji w języku angielskim artykułów z zakresu współczesnej heterodoksji, liczba stowarzyszeń heterodoksyjnych w USA i Wielkiej Brytanii. W Polsce jest to wyraz ogólnie dość słabo reprezentowanego w polskim piśmiennictwie ekonomicznym nurtu metodologicznego. D. Colander, *The Death of Neoclassical Economics*, „Journal of the History of Economic Thought” 2000, Vol. 22, No. 2, s. 138; A. Wojtyna, *Współczesna ekonomia – kontynuacja czy poszukiwanie nowego paradygmatu?* „Ekonomista” 2008, nr 1, s. 15.

⁶ Etymologicznie rzecz ujmując, heterodoksja jest to reprezentowanie innego zdania albo (jako mylny pogląd) nieprawomyślność. H. Landreth, *Historia myśli ekonomicznej*, Wyd. Naukowe PWN, 2005, s. 27.

⁷ A. Gruchy w 1987 r. zidentyfikował heterodoksję jako teorie Marksa i postkeynesistowskie. Oficjalna akceptacja tego terminu nastąpiła w 1999 r. (Phillip O’Hara). Dla J. B. Daviesa szczególnie ważne były lata 80. XX w. W kontekście metodologicznym rozwoju nauki, od tego

jest jako dynamiczne i złożone zjawisko (T. Lawson, J. B. Davies)⁸. Trudny proces jej formowania stanowi swoiste zaprzeczenie antyideologicznego i antyaksjologicznego (pozytywnego) podejścia GN (wartościowanie jako kryterium doboru i oceny szkół – podział na „lepszych” lub „najlepszych” i „gorszych”, „idea wyłączności GN”, problem z określeniem granic tolerancji dla innych podejść, stopień zaangażowania państwa np. „czerwona panika”, „Mcartyzm”)⁹.

Warto zwrócić uwagę na główne problemy, z którymi zmagają się współczesna heterodoksja: wzajemne spory wynikające z dużego na ogół indywidualizmu, małą skłonność do kompromisów nawet z kolegami heterodoksami, brak koordynacji badań. Nie oznacza to, że heterodoksję należy ograniczyć tylko do funkcji krytyki, pomijając potencjalną możliwość skonstruowania odrębnego programu badawczego (obszar metodologiczny)¹⁰.

Według F. S. Lee – zwolennika tendencji integracyjnych różnych podejść – heterodoksja jest to „wielopoziomowy termin”, który obejmuje: grupę heterodoksyjnych teorii, społeczność ekonomistów heterodoksyjnych, krytykę GN, dwie współzależne części: teorię i politykę. Zatem to „swoiste ciało” ekonomicznych teorii, tych ekonomistów, którzy stoją w opozycji do GN. Ma charakter wysoce normatywny – „opisuje co powinno być, nie co jest” (wymiar ontologiczny). Osią sporu między ekonomistami heterodoksyjnymi a GN jest metodologia¹¹.

---

okresu nauka ekonomii znajduje się w fazie biurokracji (przeskok od jednego paradygmatu do drugiego) – umiarkowany pluralizm. E. O'Boyle, *The Nature of Social Economics: A Personal Commentary*, „International Journal of Social Economics” 1999, No. 1, s. 1; K. Piech, *Metodologiczne aspekty...*, s. 75; F.S. Lee, *Heterodox Economics* http://www.hetecon.net/division.php?page=about&side=heterodox_economics (dostęp 2014), *Encyclopedia of Political Economy*, ed. P.A. O'Hara, Routledge, London 1999, s. 1042-1045.

⁸ J.B. Davies, *The Nature of Heterodox Economics*, „Post-autistic economics review” 2006, No. 40, s. 24.

⁹ Chodzi tu o proces eliminowania ekonomistów heterodoksyjnych, „szykany” ze strony ortodoksów, brak możliwości publikowania i rozwoju oraz problemy w zakresie dydaktyki. W Stanach Zjednoczonych w latach 1900-1970 nie było tolerancji dla heterodoksji reprezentowanej przez instytucjonalistów i marksistów. Nieocenione znaczenie dla ukazania genezy i rozwoju ekonomii heterodoksyjnej w USA i Wielkiej Brytanii ma działalność naukowa prof. F.S. Lee na Uniwersytecie Missouri-Kansas. Efektem jego prac badawczych stała się m.in. publikacja: *A History of Heterodox Economics: Challenging the Mainstream in the Twentieth Century*. F.S. Lee przeprowadził także badania dotyczące jakości i standardów czasopism heterodoksyjnych i potencjalnych możliwości ich publikowania, co ukazuje niebezpieczny trend w zakresie dyskryminowania heterodoksów. F.S. Lee, B.C. Cronin, *Research Quality Rankings of Heterodox Economic Journals in a Contested Discipline*, „American Journal of Economics and Sociology” 2010, No. 5.

¹⁰ Wynika to z faktu, że od czasów K. Marksa tego typu nurty łatwiej wylapują niedostatki GN niż proponują program zastępczy. Ponadto czasem trudno ocenić, czy heterodoksja odrzuca „ortodoksję”, czy jest przez nią „odrzucona”. J. Włodarczyk, *Współczesna ekonomia heterodoksyjna – wybrane zagadnienia*, [w:] *Wyzwania współczesnej ekonomii*, red. S. Czaja, Difin, Warszawa 2012.

¹¹ To właśnie powstanie nowych metodologii było jednym z najważniejszych czynników (obok krytyki), które stanowiły podłoże genetyczne pojawiania się nowych szkół heterodoksyjnych. Opozycja wobec GN dotyczy również kwestii ontologicznych, programu dydaktycznego, a także elementów aksjologicznych czy instytucjonalnych.

3. Ekonomia społeczna i jej miejsce we współczesnej heterodoksji

Ekonomia społeczna w literaturze przedmiotu jest prezentowana jako: moda, zjawisko, idea, inny sposób myślenia o sprawach gospodarczych, mechanizm rozwoju polityki społecznej, element koncepcji zrównoważonego rozwoju, nowego ładu społeczno-gospodarczego, sektor gospodarki, metoda działania, sposób podejścia do rzeczywistości, specyficzne podejście do ekonomii politycznej, dziedzina badawcza w ramach ekonomii, nowy paradygmat. Cechuje ją bogactwo synonimów, np. „ekonomia popularna, ekonomia „solidarności” czy „wspólnoty”¹².

Według J. B. Daviesa „ekonomia społeczna (ES) koncentruje się na zagadnieniu roli i natury wartości społecznych w ekonomii i życiu gospodarczym”¹³. Tym, co wyróżnia ES, to jej „osadzenie na wartościach” (w teorii i polityce społeczno-gospodarczej)¹⁴. ES jako dyscyplina naukowa obejmuje dwa elementy: filozoficzne przesłanki i obserwacje empiryczne, które określają politykę gospodarczą¹⁵. Należy podkreślić, że sposób prezentowania ES, szczególnie w wymiarze teoretycznym znacznie utrudnia jej rzetelną interpretację.

W Polsce różnica między ekonomią (nauka, analiza ekonomiczna) – *economics* a gospodarką – *economy* często się zaciera. W niewielkim stopniu odnosi się do nauki (zamiennie stosuje się termin ekonomia społeczna – gospodarka społeczna w odniesieniu do gospodarki)¹⁶. Porządkując relacje, można zatem przyjąć, że „gospodarka społeczna jest do ekonomii społecznej w takiej relacji

¹² Na usprawiedliwienie można rzec, że nie ma jednej powszechnie akceptowanej definicji ekonomii (dwa nurty pochodzące od A. Smitha i L. Robbinsa).

¹³ Dyskusje na temat stworzenia spójnej definicji wciąż trwają. Spór przebiega wśród linii: ekonomia pozytywna (libertynizm, welfaryzm) – normatywna (aksjologia). Istota ES jest zbieżna z założeniami heterodoksji (o czym świadczy art. 2 Konstytucji Stowarzyszenia Ekonomistów Heterodoksyjnych – *Association for Heterodox Economics* – 1999). E. O’Boyle, op. cit., s. 2.

¹⁴ Pełen katalog wartości ES prezentuje K. Głąbicka w: *Ekonomia społeczna – podmioty i instrumenty*, Wyd. MCPS, Warszawa 2009, s. 32; B. Whelan, *From Individualistic to Social Economics. Economics for the Common Good*, FEASTA review 1.

¹⁵ Porządkuje relacje ekonomia – etyka. *Ekonomia społeczna i proponowany obszar badań empirycznych*, [w:] *Rozwój ekonomii jako dziedziny nauki ze szczególnym uwzględnieniem tendencji do specjalizacji*, red. G. Musiał, Wyd. UE, Katowice 2011, s. 68; W.R. Waters, *Social Economics: A Solidarist Perspective*, „Review of Social Economy” 1988, s. 113.

¹⁶ Daleki od stosowania terminu ES w odniesieniu do nauki jest W. Kwaśnicki. Naukową interpretację przeprowadza K. Nagel. Bywa interpretowana w sposób pejoratywny, np. koncepcja chaotyczna (Izdebski). Analizując ES w wymiarze praktycznym, pesymiści piszą, że widoczny jest brak rozwiązań systemowych w Polsce. Realne możliwości nietrwałości sektora wynikają z zależności od Funduszy UE: Co stanie się z ES, gdy Fundusze się skończą? H. Izdebski, *Czym jest ekonomia społeczna, Społeczeństwo obywatelskie: kontekst i płaszczyzny funkcjonowania*, „Ekonomia Społeczna” 2007, nr 1; W. Kwaśnicki, *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*, „Trzeci sektor” 2005, nr 2, s. 12; G. Musiał, *Wstęp*, [w:] *Rozwój ekonomii...*, op. cit., s. 7, 27, 68.

jak gospodarka rynkowa do ekonomii głównego nurtu”¹⁷. Jeśli chodzi o rys historyczny formowania się ES, istotną cezurę czasową wyznaczają lata 70. XX w. (istotny etap formowania się heterodoksji i narodziny metod)¹⁸. Heterodoksja z reguły tworzy liczbę mnogą (pluralizm, nie monizm, ma wymiar społeczny, nie indywidualistyczny, otwarty system – nie ma monopolu na prawdę, podejście proceduralnie, a nie równowagowe, dynamizm)¹⁹. W to doskonale wpisuje się ES.

Warto odnotować, że zarówno w przypadku ES, jak i heterodoksji jako takiej zmierza się do postrzegania ich w sposób całościowy jako *body of thought*. Według J.B. Daviesa ES jest szkołą współczesnej heterodoksji, która nie ogranicza się tylko do jej scharakteryzowania²⁰. Według przedstawicieli GN nie może być uznana za naukę²¹. W kontekście metodologicznym istotne wydają się powody, dla których narodziła się ES. Problem zasadza się na zagadnieniu ekonomii jako nauki. Dominacja GN doprowadziła do tego, iż ekonomia zaczęła przeżywać istotny problem z samookreśleniem się w obrębie nauk społecznych i w odniesieniu do świata realnego²². Przedstawiciele nauk ekonomicznych coraz mniej przekonująco wyjaśniają rzeczywistość. T. Sedláček pisze, że „ekonomia stała się nauką o ekonomii nie gospodarce”²³. Wynika to z faktu, iż GN czerpał inspiracje w zakresie metod z „matematycznych metafor, które z powodzenia zastosowano w fizyce” (monizm, monoparadygmatyczność, atomizm „homo oeconomicus”, formalizm). W teoretycznych modelach nie opisywano działania, lecz

¹⁷ E. O’Boyle, op. cit., s. 2.

¹⁸ Historią ES zajmuje się M. Lutz. Jest to szczególnie ważne w kontekście „spektakularnych powrotów” ES (na przełomie XVIII i XIX w. poszukiwała ona sposobów rozwiązania kwestii społecznych (wyzysk, alienacja). Jako przedmiot debaty powróciła w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego w latach 20., 30. XX w., powrót z uwzględnieniem trzeciego sektora nastąpił w latach 70. XX w. (upadek państwa dobrobytu, wykluczenie społeczne). Stąd też najbardziej ogólny podział obejmuje tradycyjną i nową ES, przy czym ta ostatnia kładzie większy nacisk na wartości. P. Sałustowicz, *Pojęcie, koncepcje i funkcje ekonomii społecznej*, „Teksty” 2007, 2, s. 4.

¹⁹ Najczęściej pojawiającym terminem w języku heterodoksji jest „pluralizm”, następnie „społeczny”, a trzecim – „historia”. Tae-Hee Jo, *Social Provisioning Process and Socio-Economic Modeling*, Paper for the AJES Workshop Kansas City, September 24-26, 2010.

²⁰ E. O’Boyle pisze, że jest typem ekonomii heterodoksyjnej. W ramach heterodoksji przejawia się na trzy sposoby: ewolucja, rewolucja, kontrewolucja. *Identity problems: an interview with John B. Davis*, „Erasmus Journal for Philosophy and Economics” 2012, Vol. 5, s. 81-103.

²¹ E. O’Boyle, op. cit., s. 2.

²² Podkreśla się zjawisko „syndromu kryzysowego”, „technicznej ucieczki od realnego świata”, wywołującego presję nieznaną od wielkiego kryzysu 1929-1933, kiedy ekonomia nie umiała odpowiedzieć na to zjawisko (wówczas pojawiła się makroekonomia). Współczesna krytyka ma charakter naukowy i bardziej poważny (A. Wojtyna) dotyczy mocno nadwyrężonego autorytetu nauki ekonomii w społeczeństwach i polityce kolejnych dekad XXI. R. Heilbroner, W. Milberg, *The Crisis of Vision in Modern Economic Thought*, Cambridge University Press 1995; T.G. Muśiał, *Rozwój ekonomii...*, op. cit., s. 9.

²³ T. Sedláček, *Ekonomia dobra i zła*, Studio Emka, Warszawa 2012, s. 331.

reagowanie²⁴. Stąd też przyjmuje się, że gospodarka jest fragmentem praktyki społecznej, ale wyłączonym spod wpływu innych działań²⁵. W odpowiedzi na to stanowisko kierunki heterodoksyjne opierają się na założeniach badań empirycznych.

Ekonomia społeczna podkreśla przynależność ekonomii do nauk społecznych (proces uspołeczniania ekonomii). We wszystkich fazach swego rozwoju była odpowiedzią na realne potrzeby społeczne. Praktyczne rozwiązania wyprzedzały teoretyczne rozważania (ma charakter utylitarny). W ten sposób ES zmuszała niejako ekonomistów do jej teoretycznej konceptualizacji. Jest próbą poszukiwania teoretycznego opisu oraz metod empirycznych wykorzystywanych w ramach polityki gospodarczej i społecznej. Nie ma precyzyjnie wytyczonych metod badawczych (może się przesuwac w zależności od sposobu zdefiniowania i granic historycznych)²⁶.

W aspekcie metodologicznym ES wykorzystuje nowe strategie typu: metodologiczny realizm krytyczny i postmodernizm, oparty na socjotechnicznej ontologii. ES (czasem jawnie, ale zwykle w sposób dorozumiany) wykorzystuje metodę *pattern modelling* – skonstruowaną empirycznie „od dołu do góry” z wykorzystaniem studiów przypadków²⁷. Przedstawiciele ES dążą do poszerzenia istniejącej bazy metodologicznej, sięgając do nauk społecznych, szczególnie zaś do socjologii i psychologii, przyczyniając się do osiągnięcia przez naukę ekonomii nowych perspektyw rozwojowych.

Drugą przyczyną jej powstania był fakt, że ekonomia jako dyscyplina stała się zbyt obszerna, a stan jej badań nie do przyjęcia przez pojedynczych badaczy, co skutkowało specjalizacją nauki, a widocznym jej znakiem był rozwój ES²⁸.

²⁴ Istotne wydają się dwa momenty w historii: Rewolucja Marginalistyczna, Rewolucja Formalistyczna. Dwa główne błędy formalizmu omawia M. Machaj. Przedstawiciele GN zdają sobie sprawę z nierealistycznych założeń. Za modelami przemawiają względy pragmatyczne (na ich podstawie można formułować prognozy). Teorię uznaje się za użyteczną, mimo że jest z zasady nierealistyczna. Niektórzy stoją na stanowisku, że GN tworzy takie metody, aby generować wyniki, które wspierają *status quo*. M. Machaj, *Wstęp*, [w:] *Pod prąd głównego nurtu ekonomii*, red. M. Machaj, Instytut Ludwiga von Miesesa, Warszawa 2010, s. XIV.

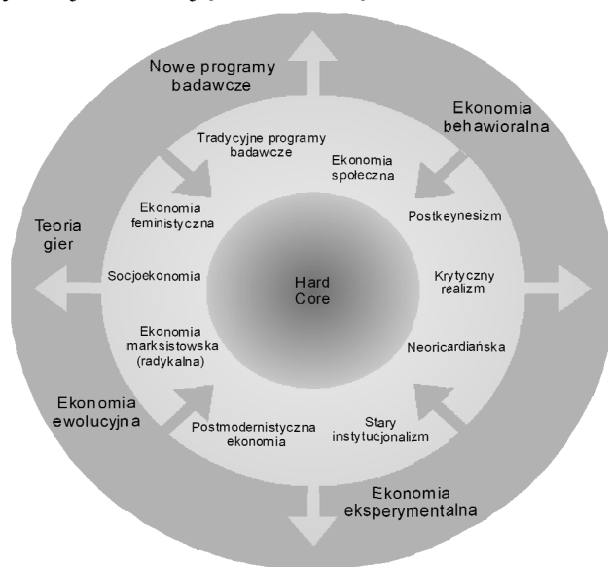
²⁵ Obecnie zmniejsza się bariera pomiędzy holizmem i indywidualizmem, która według L. Udena prowadzi do powstania „słabej” wersji metodologicznego indywidualizmu. L. Uden, *Methodological Individualism: Background, History, and Meaning*, Routledge, London 2002, s. 41, 220, 320-357.

²⁶ K. Nagel, *Ekonomia społeczna i proponowany obszar badań empirycznych*, [w:] *Rozwój ekonomii jako dziedziny nauki ze szczególnym uwzględnieniem tendencji do specjalizacji*, red. G. Musiał, Uniwersytet Ekonomiczny, Katowice 2011, s. 66-69.

²⁷ Wykorzystuje teorię krytycznego realizmu, która stała się jednym z głównych filarów społecznej metody naukowej (R. Bhaskar). Heterodoksyjni ekonomiści jak: T. Lawson, L.P. Syll, F. Lee lub G. Hodgson próbują wykorzystać tę metodę dla obalenia dominującej metodologii GN. Tworzą otwarty system ontologiczny. Ch.K. Wilber, *Ethics, Human Behavior and the Methodology of Social Economics*, „Forum for Social Economics” 2004, Vol. 33, Iss. 2, s.19-50.

²⁸ G. Musiał, *Wstęp...*, op. cit., s.15.

Analizując status badawczy ES, należy wskazać, iż współcześnie GN otoczony jest dwoma zbiorami podejść podważających tradycyjny trzon: tradycyjne programy, które przetrwały program standaryzacji, w których ES występuje obok programu (starego instytucjonalizmu, marksistowskiego, radykalnego, feministycznego, postkeynesowskiego, neoricardiańskiego, ekonomistów austriackich i socjoekonomistów)²⁹, nowe programy badawcze, które pochodzą w części z interakcji ekonomii z innymi naukami społecznymi np. ekonomia behawioralna (rys. 1)³⁰. Podejścia heterodoksyjne powinny być klasyfikowane jako zorientowane dośrodkowo i odśrodkowo – w stronę ortodoksyjnego jądra lub interdyscyplinarnych peryferii *core-periphery*. ES jest podejściem, które poniosło porażkę w zreformowaniu ortodoksji, jako pierwotnie związane z ortodoksją³¹. Obecnie ES wykazuje tendencję odśrodkową.

Rys. 1. Współczesne tendencje w heterodoksji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Włodarczyk, *Współczesna ekonomia heterodoksyjna – wybrane zagadnienia*, [w:] *Wyzwania współczesnej ekonomii*, red. S. Czaja, Difin, Warszawa 2012, s. 145.

²⁹ M. Lutz wskazuje na różnice między terminami ES i socjoekonomia. Ta pierwsza stawia głównie na pluralizm, druga na interdyscyplinarność. J.B. Davis, *The Turn in Recent Economics and Return of Orthodoxy*, SSRN Working Paper Series, 2007, s. 24; M. Lutz, *Emphasise Social: Social Economics and Socio – Economics...*, s. 303.

³⁰ J.B. Davies, *The Change in and State of Recent Economics*, [w:] *How Economics is Changing*, „A Journal of Informed Opinion” 2008, Vol. 7, No. 1. s. 8; J. Włodarczyk, op. cit., s. 145.

³¹ Wskazuje się na wspólnego ojca obu podejść- A. Smitha. Wyrasta ona z myśli liberalnej i stanowi swoiste uzupełnienie i rozszerzenie klasycznej ekonomii. T. Kaźmierczak, M. Rymśza, *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Wydawnictwo Instytutu Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 94.

Ekonomia społeczna jako tradycyjny program badawczy postuluje pluralizm w ekonomii, natomiast nowe programy badawcze dążą do dominacji jednego podejścia. Pluralizm występuje na wielu poziomach: rzeczywistości (czy istnieje różnorodność w przyrodzie?), wiedzy lub metametodologii (różne podejścia metodologiczne), poziom metodologii (różnorodność metod), poziom teoria – aplikacja (różnorodność podejść aplikacyjnych)³². Heterodoksja zmierza do uznania pluralizmu, zwłaszcza na poziomie metametodologicznym. Pluralizm to także swoista metoda opisu ES³³.

Podsumowanie

Z dzisiejszej perspektywy trudno przewidzieć przyszłość ekonomii, w tym ES, jednakże szkoły pozostające poza obrębem głównego nurtu odgrywają ważną rolę w ewolucji danej dyscypliny. Mimo iż J.B. Davies przyszłość zmiany paradygmatu w ekonomii upatruje w nowych programach badawczych, to tworzenie alternatywy dla ekonomii neoklasycznej wydaje się niemożliwe bez elementów społecznych charakterystycznych dla ES. W procesie przemian ekonomii ES powinna odegrać znaczącą rolę. Wskutek wielu procesów otoczenie dla ekonomii radykalnie się zmieniło; nie jest już statyczne i bierne, wzrasta zainteresowanie opinii publicznej ekonomią i prowadzoną polityką gospodarczą, odchodzi się od jednowymiarowego świata.

Przyjmując, iż pluralizm nie jest stanem permanentnym³⁴, zgodnie z atrakcyjnym dla heterodoksji podejściem T. Kuhna³⁵, po fazie pluralizmu nastąpi zmiana kierunku. Z dotychczasowych doświadczeń wynika, iż zmiana ta powinna zmierzać do dominacji jednego podejścia. Konkurencja idei, wielu różnych kierunków myślenia o gospodarce świadczy o demokratyzacji samej ekonomii.

³² S.C. Dow, *Plurality in Orthodox and Heterodox Economics*, „The Journal of Philosophical Economics”, Idem: *A Future for Schools of Thought and Pluralism in Heterodox Economics*, [w:] *Future Directions for Heterodox Economist*, ed. J.T. Harvey, 2008, s. 23.

³³ Nie zawsze tak było. Jedną z pierwszych organizacji heterodoksyjnych – Stowarzyszenie na Rzecz Ekonomii Społecznej (*Association for Social Economics*) [jest składową *International Confederation of Associations for Pluralism in Economics* (ICAPE)] wyłoniło się z jednokierunkowego Katolickiego Stowarzyszenia Ekonomistów (*Catholic Economic Association*) – 1941 r. Dopiero w 1970 r. otworzyło się na rzecz różnych tradycji heterodoksyjnych. Był to istotnym elementem zacierania się granic. Obecnie członkowie ES mogą należeć do kilku stowarzyszeń, jak np. E. Ulmer w latach 1987-2006. E. O’Boyle, op. cit., s. 3; J.B. Davies, *The Change...*, op. cit., s. 8; J. Włodarczyk, op. cit., s. 145.

³⁴ J.B. Davies wymienia 5 etapów występowania pluralizmu w ekonomii, po którym występowała zawsze dominacja, co ukazuje nietrwałość pluralizmu. J.B. Davies, *Pluralism in Social Economics*, „History of Economic Ideas” 1994, Vol. 2, No. 3, s. 119-128.

³⁵ T. Kuhn, *Struktura Rewolucji Naukowych*, Aletheia 2001.

Pluralizm zawiera w sobie aspekty pozytywne: tolerancję, dialog, otwartość, ale i negatywne – związane z podziałem, fragmentacją i utratą wspólnego kierunku dla heterodoksji jako całości, może przerodzić się w inwolucję, uwstecznianie, wulgaryzację, zaniechanie dyscypliny studiów. Stąd W. Stankiewicz zadał pytanie: Co jest lepsze – triumf jednej szkoły lub kierunku, czy też „twórczy chaos” z perspektywą „spontaniznego porządku”?³⁶

Odnosząc pluralizm jako podejście do heterodoksji traktowanej jako zbiór nurtów i orientacji oraz jako wspólnotę zróżnicowanych i silnie zindywidualizowanych ekonomistów, których łączy sprzeciw wobec GN, oraz definiując ES jako jedno z podejść heterodoksji, które rozpada się na wiele orientacji i tradycji (program wysoce dynamiczny i heterogeniczny)³⁷, należy zauważyć, że zarówno w ramach heterodoksji, jak i ES widoczne są tendencje integracyjne, które mają wzmocnić ich pozycję oraz status badawczy (integracja zawodowa i teoretyczna)³⁸. Szczególnie widoczne było to pod koniec XX w. Wyrazem jest powstanie wielu stowarzyszeń próbujących tworzyć wspólną przestrzeń badawczą (w praktyce do walki o miejsce oraz rzetelność w rankingach czasopism i podręcznikach ekonomii, o dostęp do zatrudnienia na uniwersytetach, przejście od programu badawczego do programu nauczania)³⁹. ES także uczestniczyła w procesie integracji teoretycznej⁴⁰.

³⁶ W. Stankiewicz, *O czym świadczy mnogość szkół ekonomicznych*, [w:] *Studia z historii ekonomii*, red. M. Bochenek, PTE, Toruń 2011, s. 192.

³⁷ O czym świadczą np. nazwiska reprezentantów ES, jak R. Stanfield. Jej praktyczne przedsięwzięcia mają swoje korzenie w różnych nurtach ekonomicznych i w pokrewnych dyscyplinach badawczych. Zarówno heterodoksję, jak i ES określa się terminem umbrella term – „konceptcja parasolowa” – szerokie pojęcie (zbiór różnych koncepcji) stosowane „luźno”, jako sposób wyjaśnienia mechanizmów występowania różnych zjawisk. P.Z. Levin, *Umbrella Constructs Versus Validity Police: A Life Cycle Model*, „Organization Science” 1999, No. 2; F. Lee, *A History of Heterodox...*, op. cit.

³⁸ Zwolennikami integracyjnej perspektywy heterodoksyjnej ekonomii są: (S.C. Dow, N. Goodwin, J. B. Davies, J. Menta, S.T. Ziliak, G. de Martino). F.S. Lee pisze o rozwoju ekonomii heterodoksyjnej jako solidarystycznej multiparadygmatycznej wspólnoty „coherent body of argument”. J.T. Harvey and R.F. Garnett, *Future Directions for Heterodox Economics*, University of Michigan Press 2008.

³⁹ Stowarzyszenia grupujące ekonomistów społecznych z jednej strony tworzą podkategorię stowarzyszeń heterodoksyjnych, z drugiej grupują dużą liczbę teoretycznych podejść. J.B. Davies, *The Nature of Heterodox...*, op. cit., s. 24; F.S. Lee, B.C. Cronin, op. cit.

⁴⁰ W latach 1960-1980 doszło do integracji ekonomii instytucjonalnej i społecznej, a także ES i marksowskiej czy ekologicznej. ES sytuuje się jako kierunek obok Nowej Ekonomii Instytucjonalnej (teoria praw własności, teoria agencji, kosztów transakcyjnych) i Nowej Socjologii Ekonomicznej (M. Grantover, H. C. White, V. Zelizer), których przedmiot badań w dużym stopniu pokrywa się na tzw. pograniczu ekonomii i socjologii- jako wyraz „kooperacji” między tymi naukami. M. Brzeziński et al., *Ekonomia a inne nauki społeczne na początku XXI w. Między imperializmem a kooperacją*, „Ekonomista” 2008, nr 2, s. 203-206.

Może to tworzyć dla ES negatywne tendencje: o ile daleko posunięty pluralizm wewnątrz ES może zagrażać jej „spoistości”. ES może stracić swą odrębność poprzez stopniowe wchłanianie przez heterodoksję jej kluczowych elementów o charakterze społecznym⁴¹. Zatem stopniowa integracja stanowisk i podejść w ramach heterodoksji może oznaczać utratę jej tożsamości naukowej. Podobny proces może dotyczyć ortodoksji. Istnieje ryzyko wystąpienia tendencji do inkorporowania pewnych kategorii ES do GN bez jednoczesnego naruszania konstrukcji własnego podejścia⁴². Jest to szczególnie widoczne przy porównywaniu tradycji heterodoksji z nurtami i orientacjami współwystępującymi w ramach ES (widać, że się wzajemnie pokrywają)⁴³. W duchu pluralizmu i zgodnie z naturą (200 lat historii) istotne są orientacje składające się na ES: instytucjonalizm, humanizm, feminizm, solidaryzm, postkeynesizm, marksizm, radykalna ekonomia, neo-schumpetarianizm, kantyzm, ochrona środowiska⁴⁴. Te podejścia nurty i teorie, które współtworzą heterodoksję w dużej mierze stanowią o istocie i naturze ES, która zajmuje istotny obszar badawczy współczesnej heterodoksji. ES może okazać się ważna z perspektywy przyszłości ekonomii ze względu na nadal nierozwiązane problemy tej nauki, dynamizm myśli heterodoksyjnej i jej wzrastającą pozycję oraz charakter przeobrażeń. Ma bowiem wyjątkową zdolność do odradzania się. Źródła ES mają korzenie ortodoksyjne (w XIII w. ekonomia polityczna znaczyła tyle, co społeczna), natomiast obecnie wykazuje ona tendencje odśrodkowe wobec twardego rdzenia GN. Wydaje się, że społeczny wymiar gospodarowania to istotny klucz dla ekonomii, która jest nazwana „królową nauk społecznych” i ze względu na oczekiwania wobec tej nauki. Związki teorii i praktyki stanowią istotną odpowiedź na nierealistyczność GN (trudno to będzie nadal utrzymywać). Podstawą dla dalszego rozwoju ES w kontekście szeroko pojętej heterodoksji będzie uporządkowanie kwestii metodologicznych⁴⁵.

⁴¹ Pewne elementy jej przynależne mogą być realizowane poza nią. Przykładowo badania behawioralne i eksperymentalne poświęcone poszukiwaniom motywów „prospołecznych”.

⁴² W pewnym stopniu dzieła ekonomistów społecznych zostały przejęte do ortodoksji. Jako przykład E. Boyle podaje W. Petersona w polityce makroekonomicznej. S.C. Dow, *A Future...*, op. cit., s. 23.

⁴³ Na podstawie szeroko akceptowanego w świecie naukowym systemu klasyfikacji JEL (*Journal of Economic Literature*). Prace poświęcone współczesnym podejściom heterodoksyjnym ujmują się pod kategorią B5 (obok metodologii i historii myśli ekonomicznej). ES w ramach heterodoksji nie jest wymieniona wprost, jak np. ekonomia feministyczna. ES w klasyfikacji JEL jest zaliczana do Z1 (12 kategorii i 49 zamienników). W tym wymiarze sytuuje się wśród nauk kompleksowych (nauki stykowe w słabszym sensie).

⁴⁴ M. Lutz, *Preface*, [w:] *Social Economics: Retrospectand Prospect*, ed. M. Lutz, Kluwer Academic Publishers, Boston 1990, s. I-XI, J.B. Davies, *Social Economics...*, op. cit., s. 1045.

⁴⁵ Podstawą do tego typu twierdzeń są wypowiedzi ekonomistów: M. Ratajczak oraz D. Colander twierdzą, że „można obserwować większą otwartość ekonomii głównego nurtu na idee czerpane

Literatura

- Brzeziński M., Gorynia M., Hockuba Z., *Ekonomia a inne nauki społeczne XXI w. Między imperializmem a kooperacją*, „Ekonomista” 2008, nr 3.
- Colander D., *The Death of Neoclassical Economics*, „Journal of the History of Economic Thought” 2000, Vol. 22, No. 2.
- Colander D., Holt R.P.F., Rosser J.B., *The Changing Face of Mainstream Economics*, „Review of Political Economy” 2004, No. 16 (4).
- Davies J.B., *Pluralism in Social Economics*, „History of Economic Ideas” 1994, Vol. 2, No. 3.
- Davies J.B., *The Change in and State of Recent Economics*, [w:] *How Economics is Changing*, „A Journal of Informed Opinion” 2008, Vol. 7, No. 1.
- Davies J.B., *The Nature of Heterodox Economics*, „Post-autistic economics review” 2006, No. 40.
- Davies J.B., *The Turn in Recent Economics and Return of Orthodoxy*, SSRN Working Paper Series 2007.
- Dow S.C., *A Future for Schools of Thought and Pluralism in Heterodox Economics*, [w:] *Future Directions for Heterodox Economist*, ed. J.T. Harvey, 2008.
- Dow S.C., *Plurality in Orthodox and Heterodox Economics*, „The Journal of Philosophical Economics” 2008, I:2.
- Ekonomia społeczna i proponowany obszar badań empirycznych*, [w:] *Rozwój ekonomii jako dziedziny nauki ze szczególnym uwzględnieniem tendencji do specjalizacji*, red. G. Musiał, Wyd. UE, Katowice 2011.
- Encyclopedia of Political Economy, ed. P.A. O’Hara, Routledge, London 1999.
- Filek J., *Garść rozważań wokół problematyki przedsiębiorstwa społecznego*, „Ekonomia Społeczna” 2008, nr 2.
- Filek J., *Teorie filozoficzne a ekonomia społeczna*, [w:] *Wokół ekonomii społecznej*, red. J. Hauser, MSAP, Kraków 2008.
- Głąbicka K., *Ekonomia społeczna – podmioty i instrumenty*, Wyd. MCPS, Warszawa 2009.

---

z kręgu ekonomii heterodoksyjnej”. J. Godłów-Legiędź natomiast, że „główny nurt ekonomii wykazuje skłonność do akceptacji idei uznawanych wcześniej za heterodoksyjne, co może zwiastować zmianę paradygmatu albo przynajmniej większą otwartość profesji ekonomicznej na inne idee i metody badań”, J.B. Davies idzie o krok dalej: „przyszła ortodoksja powstanie z kombinacji podejść dzisiejszej heterodoksyj”. J. Filek wskazuje wprost, że „istnieje możliwość, że nowe znaczenia nadane przez ES dla podstawowych kategorii ekonomicznych mogą z czasem rozsadzić stary paradygmat ekonomii”. J. Godłów-Legiędź, op. cit., s. 10, 185-186; M. Ratajczak, op. cit., s. 204; D. Colander, *The Death of Neoclassical Economics*, „Journal of the History of Economic Thought” 2002, Vol. 22, No. 2, s. 137; J. Filek, *Garść rozważań wokół problematyki przedsiębiorstwa społecznego*, „Ekonomia Społeczna” 2008, nr 2, s. 13.

- Godłów-Legiędź J., *Współczesna ekonomia. Ku nowemu paradygmatowi?* Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Harvey J.T. and Garnett R.F., *Future Directions for Heterodox Economics*, University of Michigan Press 2008.
- Heilbroner R., Milberg W., *The Crisis of Vision in Modern Economic Thought*, Cambridge University Press 1995.
- Izdebski H., *Czym jest ekonomia społeczna, Społeczeństwo obywatelskie: kontekst i płaszczyzny funkcjonowania*, „Ekonomia Społeczna” 2007, nr 1.
- Kaźmierczak T., Rymsza M., *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Wydawnictwo Instytutu Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Kuhn T., *Struktura Rewolucji Naukowych*, Aletheia 2001.
- Kwaśnicki W., *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*, „Trzeci sektor” 2005, nr 2.
- Landreth H., *Historia myśli ekonomicznej*, Wyd. Naukowe PWN, 2005.
- Lee F.S., *A History of Heterodox Economics: Challenging the mainstream in the twentieth century*, Routledge Advances in Heterodox Economics, London 2009.
- Lee F.S., *Heterodox Economics* http://www.hetecon.net/division.php?page=about&side=heterodox_economics (dostęp 2014).
- Lee F.S., Cronin B.C., *Research Quality Rankings of Heterodox Economic Journals in a Contested Discipline*, „American Journal of Economics and Sociology” 2010, No. 5.
- Levin P.Z., *Umbrella Constructs Versus Validity Police: A Life Cycle Model*, „Organization Science” 1999, No. 2.
- Lipka A., *Pracoholizm w ujęciu ekonomii behawioralnej i tradycyjnej*, [w:] *Pracoholizm w kategoriach ekonomii*, „Studia Ekonomiczne” 2013, nr 148.
- Lutz M.A., *Social Economics: Retrospect and Prospect*, Kluwer Academic Publishers, Boston 1990.
- Machaj M., *Wstęp*, [w:] *Pod prąd głównego nurtu ekonomii*, red. M. Machaj, Instytut Ludwiga von Miesesa, Warszawa 2010.
- Nagel K., *Ekonomia społeczna i proponowany obszar badań empirycznych*, [w:] *Rozwój ekonomii jako dziedziny nauki ze szczególnym uwzględnieniem tendencji do specjalizacji*, red. G. Musiał, Uniwersytet Ekonomiczny, Katowice 2011.
- O’Boyle E., *The Nature of Social Economics: A Personal Commentary*, „International Journal of Social Economics” 1999, No. 1.
- Piech K., *Metodologiczne aspekty polityki gospodarczej*, „Polityka gospodarcza” 2000, nr 3.
- Ratajczak M., *Współczesne teorie ekonomiczne*, AE, Poznań 2007.
- Rima I., *Can Neoclassical Economics be Social Economics?* „Forum for Social Economics” 1996, Vol. 26.

- Salustowicz P., *Pojęcie, koncepcje i funkcje ekonomii społecznej*, „Teksty” 2007, 2.
- Sedláček T., *Ekonomia dobra i zła*, Studio Emka, Warszawa 2012.
- Stankiewicz W., *O czym świadczy mnogość szkół ekonomicznych*, [w:] *Studia z historii ekonomii*, red. M. Bochenek, PTE, Toruń 2011.
- Tae-Hee Jo, *Social Provisioning Process and Socio-Economic Modeling*, Paper for the AJES Workshop Kansas City, September 24-26, 2010.
- Uden L., *Methodological Individualism: Background, History, and Meaning*, Routledge, London 2002.
- Waters W.R., *Social Economics: A Solidarist Perspective*, „Review of Social Economy” 1988.
- Whelan B., *From Individualistic to Social Economics. Economics for the Common Good*, FEASTA review 1.
- Wilber Ch.K., *Ethics, Human Behavior and the Methodology of Social Economics*, „Forum for Social Economics” 2004, Vol. 33, Iss. 2.
- Włodarczyk J., *Współczesna ekonomia heterodoksyjna – wybrane zagadnienia*, [w:] *Wyzwania współczesnej ekonomii*, red. S. Czaja, Difin, Warszawa 2012.
- Wojtyna A., *Współczesna ekonomia – kontynuacja czy poszukiwanie nowego paradygmatu?* „Ekonomista” 2008, nr 1.

SOCIAL ECONOMICS AND MODERN HETERODOXY

Summary

The aim of the article is to analyze Social Economics in the context of the role and importance in the stream of modern heterodoxy with regard to the future of economics. In this article, exposed the positive and negative aspects of belonging to heterodoxy.

The analysis shows that in the changes Economics as science Social Economics should play a significant role. This is due to the social nature and the structure of heterodoxy. Visible are also potential threats to its scientific identity.